

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr lic. Natalii WALKOWIAK pt. „Wychowanie religijne w systemie pedagogicznym Marii Montessori w Polsce i we Włoszech”, napisanej na Wydziale Teologii UP JP II pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Tadeusza PANUSIA, Kraków 2019, ss. 196.

W kręgu kultury europejskiej terminem „wychowanie religijne” posługują się przedstawiciele różnych dyscyplin od teologii czy pedagogiki poczynając, a na filozofii i psychologii kończąc. Kiedy rozpoczynał się wiek XX obwieszczono, iż będzie on stuleciem dziecka. Podjęto wiele działań, by pomóc każdemu narodzonemu dziecku dojść do pełnej dojrzałości osobowej. Jednak nie mniej było działań, prowadzących do degradacji antropologicznej, w konsekwencji sprawiających uprzedmiotowienie dziecka, zagubienia wrażliwości i upośledzenie ludzkiej kondycji. Dla przeciwstawienia się tej degradacji już w początkach tego stulecia Maria Montessori opracowała system wychowawczy. Wysuwała postulat wychowania naturalnego, co znaczy uwzględniający naturalne prawa rozwoju, naturalne reakcje i naturalne tendencje występujące w zachowaniu wszelkich istot żywych. Uważała, że poznawanie i opanowywanie rzeczywistości otaczającej człowieka dokonuje się nie tylko przez intelekt, ale także przez emocje czy instynkty, które należy kształtować dostosowując do naturalnego rozwoju dziecka. Takie podmiotowe traktowanie dziecka może doprowadzić do poczucia w nim potrzeb zdobywania otwartości na poznanie świata i zaangażowania się wń.

W 1915 roku Montessori wzbogaciła ten system o wychowanie religijne, którego celem jest rozwinięcie wewnętrznej wrażliwości zwanej „zmysłem religijnym” lub „zmysłem duchowy”¹. Ta wizja wychowania religijnego już po II wojnie światowej stała się fundamentem *Katechezy Dobrego Pasterza* opracowanej przez Sofię Cavaletti. Dzisiaj system M. Montessori a w nim wychowanie religijne rozszedł się po całym świecie, w tym do Polski.

We współczesnej odnowie katechetycznej zmierzającej do wypracowania katechezy odpowiadającej duchowi Kościoła posoborowego i otwartej na inną niż dawniej sytuację społeczno-kulturową, z pomocą przychodzą także ośrodki działające według systemu Montessori/Cavaletti.. Katecheza zaczerpnęła i przeniosła na swój grunt wiele sprawdzonych w ruchach i wspólnotach religijnych istotnych wartości i metod.

W obecnej sytuacji w Polsce przełomu wieków, gdy ścierają się tendencje liberalne z chrześcijańskimi, koniecznością się staje wychowanie upodmiotowujące wychowanków otwartych na wartości i aktywnie do nich zmierzających. Dlatego przedstawiona do recenzji praca p. Natalii Walkowiak wzbudziła we mnie wielkie zainteresowanie.

---

¹ M. Montessori, *Odkrycie dziecka*, Łódź 2014, s.251.

1. Problematyka i struktura pracy

Rozprawa doktorska p. mgr lic. Natalii Walkowiak składa się z tekstu liczącego 196 stron, w tym 22 stron aneksów, zawierających kwestionariusz ankiety (w jez. polskim i włoskim) oraz pytania do wywiadu, zamieszczone na końcu pracy. We wstępie rozprawy (s. 4-8) Autorka uzasadnia wybór tematu, wskazując na jego zasadność i aktualność, charakteryzuje aktualny stan badań w interesującej ją dziedzinie, wyjaśnia kluczowe dla tej pracy terminy, określa zagadnienia, na których skoncentruje swoją uwagę oraz informuje o metodzie naukowej, bazie źródłowej i strukturze pracy. Głównym zadaniem badań było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: *w jaki sposób jest zorganizowane nauczanie religijne w placówkach montessoriańskich w Polsce i we Włoszech*.

Po koniecznych procedurach wstępu, Doktorantka przystąpiła do rozwiązywania problemu pracy. Uczyniła to w pięciu rozdziałach, rozpoczynając w rozdziale pierwszym (s. 9-40) od zaprezentowania założeń nauczania religii według dokumentów Kościoła Powszechnego, Kościoła w Polsce i we Włoszech.

Rozdział drugi pracy przybliży koncepcję religijnego wychowania dziecka w systemie pedagogicznym M. Montessori oraz S. Cavaletti (s. 41-72). Wiele miejsca poświęcono w tym rozdziale środowisku, otoczeniu dziecka i jego aspektom w wizji Marii Montessori i Sofii Cavaletti. Szczególnie podkreślają one, że od najmłodszych lat dzieci mają chłonać informacje i znaki niezbędne dla rozwoju duchowego, a nie tylko naukę katechizmu. Szczególną rolę w tym ma do spełnienia nauczyciel, wychowawca, którego zadaniem jest pomóc dzieciom w samodzielnym zbliżeniu się do Boga.

Rozdział trzeci przedstawia metodologię zastosowaną w podjętych przez Autorkę badaniach (s. 73-92). Zastosowana w badaniach metoda sondażu pozwala na gromadzenie wiedzy o zjawiskach i kierunkach rozwoju. Posługuje się ona najczęściej dwoma technikami, które zresztą Doktorantka zastosowała: ankietą, a narzędziem jej był kwestionariusz, i wywiad nieskategoryzowany (otwarty). W badaniach uzupełniającymi technikami, które zostały zastosowane w niniejszych badaniach, były wywiady i rozmowy bezpośrednio związane z obserwacją. W rozdziale tym Autorka przedstawia też miejsce i sposób przeprowadzenia tych żmudnych badań, na koniec charakteryzując respondentów i co należy podkreślić ilustruje to w 8 tabelach i 1 wykresie, dzięki czemu łatwiej można porównać wyniki uzyskane w Polsce z wynikami uzyskanymi we Włoszech.

W rozdziale czwartym (s.93-143) Doktorantka przedstawiła wnikliwie wyniki przeprowadzonych badań dotyczących sposobów prowadzenia nauki religii katolickiej w montessoriańskich placówkach w obu państwach. W wielu tabelach i wykresach równocześnie przeprowadziła porównanie. Dotyczyło one miejsca realizacji, czasu trwania zajęć i samodzielności dzieci w wyborze sposobu ich prowadzenia.

Pozytywne przeciwdziałanie negatywnym skutkom sekularyzacji i laicyzacji życia przez podejmowanie wychowania duchowo-religijnego w ośrodkach kierujących się modelem Marii Montessori i Sofii Cavaletti stają się coraz bardziej popularne. W takiej sytuacji recenzowana praca doktorska p. Natalii Walkowiak wychodzi naprzeciw obecnym realiom i zapotrzebowaniom katechetycznym w Polsce. Jak już wspomniałem wcześniej za jej zasadnością przemawiają racje poznawcze i pastoralno-katechetyczne.

Znajomość teologicznych podstaw duszpasterstwa i wskazań odnoszących się do katechezy, a ściślej mówiąc o wychowaniu religijnym w oficjalnych dokumentach Kościoła sprawiła, że Autorka recenzowanej rozprawy odnalazła właściwy fundament i przeprowadziła refleksję naukową kompetentnie. W trakcie pisania pracy poszerzyła nawet swoją refleksję w stosunku do założeń wynikających z brzmienia tematu. Przeprowadziła w wielu kwestiach analizę jakościową, porównawczą i wielowątkową, aby ukazać walory ale i słabości koncepcji pt. *Katecheza Dobrego Pasterza*. Mimo wielowątkowego ujęcia problemu oraz różnorodnego materiału badawczego i wielowarstwowych analiz, Doktorantka utrzymała zwartość i spójność pracy.

Dyskutowana dzisiaj rozprawa doktorska posiada duże walory merytoryczne;

a). Autorka zrobiła pod pewnym względem więcej niż to, do czego była zobowiązana. Nie musiał aż tak głęboko osadzać wychowania religijnego w ewangelizacyjnej działalności Kościoła (zob. rozdz I). Miała prawo potraktować to zagadnienie wstępnie, przyjmując najogólniejsze założenia za najbardziej reprezentatywnymi autorami. Doktorantka w recenzowanej pracy nie poszła jednak na skróty. Stworzyła solidny fundament w I i II rozdziale pod rozwiązywanie podjętego problemu. Dzięki osadzeniu zagadnienia w szerokim kontekście przeprowadzona w recenzowanej pracy refleksja zyskała bardzo na jakości. Stała się refleksją pogłębiona i wielowymiarową.

b). Recenzowana rozprawa stanowi logiczną, przejrzystą i zwartą syntezę teoretyczno-empiryczną. Chociaż z tekstu pracy nie wylania się jedna zasada porządkująca materiał, to jednak dzięki zdolnościom syntetycznym Autorki praca jest bardzo spójna i klarowna. Badania empiryczne przeprowadzone w dwóch krajach w ośrodkach kierujących się modelem wychowania M. Montessori i religijnej formacji S. Cavaletti nic nie zaszkodziło szerokości widzenia problematyki, co z wyrazistością potwierdza rozdział ostatni. Właściwie wszystkie ważniejsze problemy, które dyskutuje się dzisiaj w związku z wychowaniem religijnym, znalazły swoje odbicie w recenzowanej rozprawie. Śmiem sądzić, że odtąd każda praca na temat wychowania i nauczania religii w naszym Kraju nie będzie mogła obejść się bez konsultacji z rozprawą p. N. Walkowiak.

c). Szczególne znaczenie w ocenianej pracy mają wnioski i postulaty katechetyczne. Pierwsze z nich zostały przedstawione w formie podobieństw i różnic w realizacji systemu „*Katecheza Dobrego Pasterza*”. Podobieństwa ujęła w cztery zagadnienia: odnoszące się do natury, funkcji, istotnych elementów strukturalnych i organizacyjnych katechezy podmiotowej.

Z różnic w sposób szczególny zostały podkreślone: różnice związane ze zrozumieniem konfesyjnego charakteru lekcji religii, z realizacją nauczania religijnego wg. programu: *Katecheza Dobrego Pasterza* zarówno w Polsce jak i we Włoszech, ale też różnice w częstotliwości i długości trwania zajęć; różnice w programach i pomocach katechetycznych, strukturach katechetycznych, formacji katechistów, współpracy z parafiami i posługą kapłanów.

Wnioski pastoralne stały się też podstawą do sformułowania postulatów katechetycznych skupiających się na bezpośrednim kontakcie dziecka ze źródłami biblijnymi i liturgicznymi. Prowadzić to może do samodzielności dziecka i osobistej więzi ze Słowem Bożym. Została nakreślona w nich odnowiona koncepcja katechezy tradycyjnej (czy klasycznej) z elementami metody S. Cavaletti, uwzględniając także polskie realia religijne i katechetyczne.

Reasumując ocenę merytoryczną należy stwierdzić, że rozprawa doktorska p. N. Walkowiak daje całościowe spojrzenie na wychowanie religijne w systemie pedagogicznym Marii Montessori/Sofii Cavaletti wg. *Katechezy Dobrego Pasterza*. Czytelnik niniejszej dysertacji z modelem normatywnym tej katechezy spotyka się w rozdziale II, z modelem realizowanym w 25 polskich i 61 włoskich placówkach w rozdziale IV oraz z modelem postulowanym katechezy o charakterze ewangelizacyjno-katechumenalnym w rozdziale V. Autorka w pracy tej daje dużą ilość solidnej informacji, prowokuje do dyskusji i pogłębia spojrzenie czytelnika na potrzebę i znaczenie katechezy integralnej w duchu M. Montessori. Przedstawione w pracy wyniki badań mogą być pomocne w podejmowaniu i realizowaniu różnych inicjatyw katechetycznych w Polsce.

3. Ocena metodologiczna rozprawy doktorskiej

Problem podjęty w rozprawie doktorskiej jest bardzo aktualny i zasadny. W rozprawie został on właściwie sformułowany i konsekwentnie we wszystkich elementach pracy rozwiązywany. Podział pracy na rozdziały jest logiczny i przekonujący. Dotyczy to także podziału poszczególnych rozdziałów na paragrafy. Zwięzłe, zwykle 1-stronicowe wprowadzenia do rozdziałów czynią zadość wymogowi jasności układu i podziału treści w rozdziale.

Przeprowadzone w pracy analizy są pogłębione, wielowątkowe i zwarte. Autorka dokonała także podsumowań na końcu każdego rozdziału i w zakończeniu. Podsumowania te dotyczą głównych osiągnięć badawczych i zdaniem recenzenta spełniają dobrze swoją rolę w recenzowanej rozprawie.

Należy stwierdzić, że recenzowana rozprawa doktorska została starannie opracowana. Dokładność, staranność i sumienność daje się zauważyć zarówno w strukturze pracy, jak i w poszczególnych etapach jej realizacji. Widoczne jest to w wykazie skrótów oraz w bardzo obszernym zestawie bibliografii. Także wstęp i zakończenie zostały solidnie wykonane.

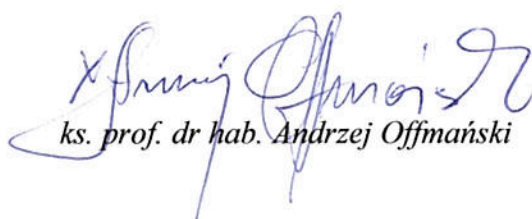
c). Korzystanie ze źródeł katechezy wiąże się z problemem zachowania integralności treści katechetycznych. W rozprawie na str. 99 Doktorantka postuluje wychowanie moralne uprzedzić kerygmatem, na który dziecko odpowiada miłością. W związku z powyższym pytanie: Na jakie więc treści należy zwrócić większą uwagę w katechezie w szkołach publicznych, prowadzące zajęcia wg. *Podstawy Programowej*?

5. Wniosek końcowy

Sumując wcześniej poczynione uwagi należy podkreślić, że recenzowana rozprawa doktorska p. mgr lic. Natalii Walkowiak jest pracą o wysokim standardzie naukowym. Stanowi ona opracowanie ważnego dla teologii i pedagogiki religijnej obszaru nie tylko w Polsce. Autorka rozprawy wykazała się dobrą znajomością warsztatu naukowego, umiejętnością stawiania problemów naukowych i ich rozwiązywania, a także wykorzystania różnych źródeł badań w rozwiązywaniu problemu pracy.

Praca doktorska p. mgr lic. Natalii Walkowiak spełnia, jak sadzę, wszystkie warunki stawiane pracom doktorskim. Dlatego stawiam wniosek do Rady Wydziału Teologii UP JP 2 o kontynuowanie przewodu doktorskiego.

Szczecin, dnia 8 listopada 2019 r.

ks. prof. dr hab. Andrzej Offmański